

<https://doi.org/10.26565/2227-6505-2026-42-14>

УДК 39(477.42)Червяк

О.О. ВАСЯНОВИЧ, канд. істор. наук,
заступник директора з наукової роботи

e-mail: guru_v@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9360-6447>

Державний науковий центр захисту культурної спадщини від техногенних катастроф,
просп. Перемоги, 56, м. Київ, 04074, Україна

НАУКОВИЙ ДОРОБОК КОРНІЯ ЧЕРВЯКА ПРО НАРОДНУ КУЛЬТУРУ ОКОЛИЧНОЇ ШЛЯХТИ КОРОСТЕНЩИНИ

Мета дослідження. Узагальнити дослідження про народну культуру околичної шляхти Корнія Червяка – маловідомого вченого-етнолога, репресованого у 1933 р. Простежити вплив наукового доробку вченого на подальші етнологічні дослідження періоду незалежності України.

Методологія дослідження. Використано науково-дослідницькі принципи історизму, системності, об'єктивності. Застосовано описовий, порівняльно-історичний, історико-критичний методи.

Наукова новизна. Вперше всебічно проаналізовано науковий доробок К. Червяка з матеріальної та духовної культури околичної шляхти Коростенщини та його оцінка сучасниками-рецензентами. Джерельна база охоплює друковані та архівні матеріали.

Висновки. Науковий доробок Корнія Червяка містить різні аспекти матеріальної та духовної культури околичної шляхти: житло, одяг, поховальну обрядовість, частково заняття населення. Унаслідок кращого економічного, а в минулому соціально-політичного становища їй вдалося збагатити свій побут певними рисами для дистанціювання від навколишнього селянства. Зокрема при спорудженні житла звертається увага на розміри та планування будинку, наповнення його нестационарними меблями, прикрашання килимами. У жіночому одязі використовуються покупні тканини, відсутня вишивка на рукавах сорочок, натомість багато оздоблюються подолки, спідниці декоруються оборками, мереживом. Шляхта намагалася також зберегти свою кастову замкнутість, уникаючи шлюбів із селянством. У наукових студіях ученого-етнолога органічно проявилася його життєва позиція, будучи щирим прихильником радянської влади, він цілком об'єктивно не приховував її недоліки та прорахунки. Попри фрагментарність деяких досліджень К. Червяка, вони на сьогодні складають цінну джерельну базу, сприяють об'єктивному висвітленню різних аспектів народної культури околичної шляхти Коростенщини.

Ключові слова: Корній Червяк, околична шляхта, матеріальна культура, духовна культура, Коростенщина.

Як цитувати: Васянович О. О. Науковий доробок Корнія Червяка про народну культуру околичної шляхти Коростенщини. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки.* 2026. Вип. 42. С. 179-190, <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2026-42-14>

In cites: Vasianovych O. O. (2026) Scientific Work of Kornii Cervyak on the Folk Culture of the Petty Gentry of the Korosten Region. *V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences*, Issue 42, (179-190), <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2026-42-14> (in Ukrainian)

©О.О.Васянович, 2026

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Ім'я Корнія Червяка маловідоме в Україні, за винятком вузького кола фахівців. Проте саме талановитому вченому-етнологу ми маємо завдячувати у започаткуванні вивчення особливостей культури околичної шляхти Коростенщини.

Про життя та наукові пошуки К. Червяка можна дізнатися з публікацій сучасних українських дослідників В. Прокопчука [29–32], М. Лутай [18], Н. Маслової [19]. Одна з цих статей розкриває епізод зі становленням молодого вченого, вводить до наукового обігу тези доповіді «Колишня околична шляхта на Коростенщині», зробленої при вступі до аспірантури [29]. Ми коротко окреслимо основні біографічні відомості про вченого, спираючись на вказані статті.

Корній Григорович Червяк народився 13 вересня 1894 р. в містечку Млинів Дубенського повіту Волинської губернії (нині сел. Дубенського р-ну Рівненської обл.) в селянській родині. Після закінчення педагогічних курсів у Житомирі вчителював у різних населених пунктах на Житомирщині.

Після знайомства з видатним українським діалектологом, етнографом та письменником, очільником етнографічного відділу Волинського музею в Житомирі Василем Григоровичем Кравченком захопився вивченням історії та етнографії краю. Цілком імовірно, що саме В. Кравченко вплинув на тематику наукових досліджень К. Червяка. Досліджуючи Коростенщину, Василь Григорович особливу увагу звертав на с. Беги, населене околичною шляхтою. Відмічаючи, що жителі цього села відрізняються особливим гонором: «То нічого, що ця особа неписьменна, але ж при чому тут письменність, коли кров – то найголовніша річ – вона дає гонор людині. То що людині? Цілому селу!» [39, ф. 15, од. зб. 59, арк. 226], він наголошував, що село потребує стаціонарного обстеження, оскільки має давню історію, глибоко символічну матеріальну та духовну культуру. Василь Кравченко сам робив записи у цьому селі, залучав до цього місцевих жителів. Усі матеріали зберігаються в Архівних наукових фондах рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (далі – АНФРФ ІМФЕ). Колективом Інституту започатковано видання етнографічної спадщини В. Кравченка [14–17].

У 1922 р. Корній Червяк поступив на етнографічний відділ Ленінградського географічного інституту, організував і очолив українську секцію етнографічного гуртка. Під час літніх канікул досліджував побут, звичаї та вірування мешканців Коростенщини. Особливу увагу звертав на вивчення околичної шляхти, яка, порівняно з селянами, мала особливості у матеріальній та духовній культурі. По закінченню навчального закладу перебував у аспірантурі Катедри історії української культури Харківського інституту народної освіти. Одночасно прослухав курс лекцій у Ленінградському університеті. Продовжив поглиблене вивчення околичної шляхти. Внаслідок півторамісячного стаціонарного обстеження с. Ходаки підготував рукопис на 200 сторінок з малюнками [13, с. 26]. Ілюстрації до дослідження зробив співробітник Коростенського музею В. Молчанов. За результатами дослідження виголосив доповіді в Коростенському окружному музеї краєзнавства, Волинському державному музеї (м. Житомир), на Катедрі історії української культури (м. Харків). Остаточне опрацювання проводилося під керівництвом видатного радянського етнолога Дмитра Зеленіна, який після обрання член-кореспондентом Академії наук СРСР переїхав з Харкова до Ленінграда.

З 1927 р. Корній Червяк працював науковим співробітником, згодом – директором Коростенського окружного музею краєзнавства. Разом з В. Кравченком 1930 р. заснував журнал «Краєзнавство на Коростенщині» (вийшов один випуск). Організовував наукові експедиції для формування музейної колекції, яка була втрачена в роки Другої світової війни.

З часом був призначений керівником сектору антропології та етнографії та одночасно – науковим співробітником Українського науково-дослідного інституту матеріальної культури Народного комісаріату освіти УСРР, з 1933 р. – Харківський Науково-дослідний інститут історії української культури імені академіка Дмитра Багалія.

Проте чистки й репресії набирали обертів в Україні. 21 грудня 1933 р. К. Червяк був арештований, як член контрреволюційного терористичного угруповання, за шпигунську діяльність (статті 54⁶, 54⁸, 54¹¹ Кримінального кодексу УСРР) і ухвалою судової трійки Державного політичного управління УСРР від 26 лютого 1934 р. позбавлений волі у виправно-трудовому таборі на 3 роки. Можемо припустити, що несправедливі звинувачення, допити, суд, ув'язнення позначилися на фізичному та психічному здоров'ї вченого. Ухвалою від 20 лютого 1935 р., як психічно хворий, переведений до психіатричної лікарні для примусового лікування [35, с. 574]. Після звільнення деякий час працював садівником Ботанічного саду, намагався впорядкувати свої записи. Експертною комісією Українського психоневрологічного інституту 18 лютого 1950 р. визнаний хворим на шизофренію. Харківським обласним судом 26 квітня 1950 р., як соціально небезпечний елемент, підданий примусовому лікуванню з ізоляцією у спецлікарні Міністерства внутрішніх справ, 8 березня 1954 р. переведений до загальногромадської психіатричної лікарні [35, с. 574].

Дата смерті і місце поховання невідомі.

Судовою колегією УРСР 1965 р. скасовано попередні судові рішення через відсутність складу злочину та реабілітовано К. Г. Червяка.

З традиційної побутової та обрядової культури околичної шляхти Коростенщини Корнієм Червяком було підготовлено три дослідження: «Шляхта околиць на Коростенщині» (Коростень, 1928) [37], «Килимарство на Коростенщині» [36] та «До похоронних звичаїв у т. зв. околичної шляхти на Коростенщині» [39, ф. 1–4, од. зб. 249].

Околична шляхта сформувалася на межі Пізнього Середньовіччя і Ранньомодерного часу як малозаможна служебна шляхта, яка мешкала в навколишніх (околичних) селах біля великокнязівського (королівського) замку, виконувала військову й іншу службу на замкові потреби. Вона поділялася на окремі роди, кожен з яких проживав у селі, яке мало однакову назву з родовим прізвищем. Вони жили простим, подібним до селянського життя, проте отримували шляхетські привілеї від королів Речі Посполитої. З включенням Правобережної України до складу Російської імперії більшість з них не змогли отримати дворянство, але продовжували усвідомлювати себе шляхтою і дистанціюватися від селянства.

Джерельною базою досліджень К. Червяка в основному стали польові матеріали, зібрані переважно у с. Ходаки та інших населених пунктах Коростенщини з вказівкою прізвищ респондентів. Помічено, що він використовував різні методи отримання польової інформації, не обмежуючись виїздами у села: від наукового співробітника Коростенського музею тов. Пустовойта, від директора музею Ф. А. Козубовського з розповіді сторожихи музею. Дослідник інколи нарікає на труднощі отримати необхідну інформацію від респондентів: «Під час жнив трудно знайти бабу або й молоду жінку, яка згодилась би присвятити декілька часу на розмову про покійників, головне, не довелось мені знайти бабу, яка могла б сказати мені «все» про похорон. <...> Але велике старання й випитування викликає підозріння, чого старався уникнути, бо то загальмувало б роботу по вивченні одягу, в чому мені охоче допомагали майже всі Ходаківські жінки. Теж треба сказати й про сельраду – завжди коркетного [Ймовірно коректного. – О. В.] помічника при всебічному дослідженні села, виключаючи культ померших. Через те похорон парубка Олекси я записував од декількох випадкових осіб, які розповідали не тільки в деталях, а навіть у головному, по ріжному» [39, ф. 1-4, од. зб. 249, арк. 5-6].

Крім безпосереднього спілкування з респондентами і ймовірного запису свідчень на папері, К. Червяк ретельно оглядав зразки народної архітектури та одягу. Зокрема подана статистика хат у с. Ходаки: «“хат через сіни” – 1, хат “збудованим круглим домком” – 6, хат “із хати в хату” – 14 <...> 220 хат звичайного типу (трюхкамерні: хата, сіни, комора)» [37, с. 10], яка дає можливість зрозуміти поширеність різних типів хат. Дослідник демонструє труднощі добування інформації про одяг шляхти: «в с. Каленському нам пощастило знайти лише зелену атласову спідницю, що її було пошито з каптана, але зеленого каптана вже не

найшли» [37, с. 16], «в с. Ходаках у Марфи Ходаківської ми знайшли лише клаптик червоної шкіри від червоних сап'янців» [37, с. 17]. Для сучасних дослідників такі знахідки взагалі за межею доступності.

К. Червяк повсякчас звертається до літопису Ходаківської церкви, складеного священником Г. Крашановським за програмою Д. Полянського [26, 27]. Нині доля цього літопису невідома і тому відрадно, що матеріали з нього залучені до наукових досліджень. Звертається вчений і до нечисленних раніше надрукованих матеріалів з задекларованої тематики [1, 12, 34, 28].

Хронологічно першим дослідженням К. Червяка про народну культуру околичної шляхти є «До похоронних звичаїв у т. зв. околичної шляхти на Коростенщині», рукопис якого зберігається у Архівних наукових фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. Рильського НАН України [39, ф. 1–4, од. зб. 249]. 1926 р. молодий науковець зібрав матеріал щодо культури покійників у цієї шляхти. Автор стверджує, що основний акцент робить на похороні парубків, хоча згадує також і про похорон дівчат. Основною джерельною базою стали польові матеріали, зібрані у с. Ходаки, доповнені у інших шляхетських селах (сс. Михайлівка, Каленське). Звернуто увагу, що у віз, на якому везуть домовину, запрягають «цугом» дві пари коней, наявність вершників («верховців») з перев'язаними через плече рушниками на застелених килимах конях, вплетені у гриви коней червоні стрічки, чорні шовкові хустки на руках вершників, випкання коржиків з медом («коровай») тощо. К. Червяк робить висновок, що такий похорон – це весільний обряд, який виник під впливом церковної унії, поширений лише у селах околичної шляхти. Дослідження доповнене анкетною-запитальником з поховальної обрядовості на 11 питань. Отже, К. Червяку вдалося виявити особливості похорону неодружених парубків, які зберегли риси військової служби кінно, притаманної у минулому шляхтичам.

Відносно повним і комплексним дослідженням у доробку К. Червяка є книга «Шляхта околиць на Коростенщині» [37]. У передмові до книги директор Коростенського музею Ф. Козубовський зазначає, що дослідження «є попереднім вступним нарисом до тої великої науково-дослідчої праці про шляхту, що її К. Г. Червяк продовжує й через деякий час має закінчити» [37, с. III]. Він же звертає увагу на основні завдання роботи: популяризувати краєзнавчі відомості про населення Коростенщини, зацікавити широкі кола населення долучитися до дослідницької роботи, підкреслити лише характерні особливості в побуті і звернути увагу читача на ті фактори, що під їх впливом твориться й міняється побут населення.

Праця «Шляхта околиць на Коростенщині» складається з кількох розділів: «З минулого шляхти», «Чумацтво», «Хата», «Одежа», «Духовна культура».

У першому розділі стверджується, що майже всі шляхтичі одержали своє «шляхетство» ще до Люблинської унії (1569) від князів литовських, звернуто увагу на обов'язки шляхтичів-бояр у Литовській державі, та акцентовано, що ці шляхтичі умовами свого життя й своїм побутом наближались до місцевого українського селянства. Проте через юридичні та економічні привілеї представники околичної шляхти відрізнялися від селян у побуті.

У розділі «Чумацтво» автор аналізує особливості природних умов господарювання, зокрема, несприятливі для хліборобства ґрунти. Це спонукало населення краю торгувати лісовим матеріалом і виробами з дерева, чумакувати, розвозити по степовій Україні дьоготь тощо. К. Червяк стверджує, що в шляхти «до повалення панщини чумацтво було більш розвинуто, бо шляхта користувалась волею, що її бракувало селянам» [37, с. 8]. Проаналізовано причини занепаду чумакування у попередні та сучасні для автора часи, наведені приклади товарів, які вивозили та привозили новітні торговці, звернуто увагу на хитрощі і шахрайство до яких вдаються комерсанти.

Розділ «Хата» присвячений народному житлобудівництву шляхтичів. Автор виділяє 7 основних типів хат у с. Ходаки [37, с. 14]. Особливу увагу звертає на хату, збудовану «круглим домком» – «план її складає звичайний квадрат, що його впоперек стіною розбито на дві

половини, – вужчу і ширшу. Ці половини, в свою чергу, перетинають стінами й в наслідок цього у вужчій половині влаштовують сіни й комору, а в ширшій – “хату й покої”» [37, с. 11]. Характеризує будівництво «з накотом», тимчасове житло («курени»), огорожу з «брамою», коротко описує інтер’єр хати.

У розділі «Одежа» описано переважно жіночий натільний, поясний, плечовий та верхній одяг, частково головні убори та взуття. Зокрема автор розглядає сорочки: «додульну», «сорочку з рукавами», «сорочку на станку» й «сорочку-простак» [37, с. 15], шовкові та атласні спідниці, верхній одяг («каптани», «ліси», «хутро»).

Окрема частина роботи не має спеціального заголовку, але містить інформацію «про “духовну” культуру та ідеологію шляхти» [37, с. 17]. Вона переважно присвячена поховальній обрядовості, де зроблено акцент на використанні килимів та вершників при похороні неодружених парубків та дівчат. Згадує К. Червяк про певні упередження у родичанні шляхти та селянства, новий обряд «звездіни», який заміняв хрещення дитини.

Таким чином, у матеріальній і духовній культурі околичної шляхти унаслідок пересічно-кращого економічного, а в минулому соціально-політичного становища проявилися деякі риси, завдяки яким вона відрізнялася від звичайних селян. У зв’язку з цим К. Червяк звернув увагу на їхню можливість займатися чумакуванням, споруджувати досконаліші у плані будинки, декорувати одяг та використовувати фабричні тканини для його виготовлення, а також на певну дистанцію і родичання через шлюб.

У журналі «Краєзнавство» за 1930 р. міститься ще одне дослідження К. Червяка з народної культури околичної шляхти – «Килимарство на Коростенщині» [36]. Стаття складається з чотирьох частин. У першій автор робить загальний огляд ткацтва та килимарства Волинської губернії, коротко описує матеріальну культуру шляхти Коростенщини, акцентує, що килимарство поширене головним чином у шляхетських селах. У другому розділі визначені килимарські вироби: «1) *Килими*, 2) *килимчики* або *дорожки*, що їх спеціально тчуть і жертвують церкві, 3) *запаски* і 4) *переклади* на фартухах, подолках сорочок тощо» [36, с. 17]; верстати для їх ткання: горизонтальні та вертикальні; техніки ткання килима: «*в лавку*», «*в спуск*» [36, с. 20]; кольорова гама килимів (білий, чорний, червоний, зелений, синій, жовтий) та барвники для їх фарбування. Третій розділ присвячений орнаментиці килимів. Автор окремо виділяє найпростіші килими смугами «*в полосу*», геометричні елемент «*в кулаки*», «*в козаки*», «*в круги*», «*в вазони*» [36, с. 25], звертає увагу на новітні рослинні елементи у стилі ампір, запозичені з вишивок хрестиковою технікою, розглядає композицію килима, який складається з центрального поля та кайми, вирізняє складову частину орнаменту – «*зуби*», якими «відокремлено дно килима від берега, з зубів же роблять бережки по краях килима» [36, с. 28-29]. Остання частина статті присвячена шляхам поширення килимарства у шляхти, автор робить історичний екскурс у давні часи, коли в панських маєтках працювали «коберники». Також звернуто увагу на застосування килимів у інтер’єрі хати та у весільному і похоронному обрядах. Віднаходить аналоги орнаментів килимів Коростенщини на Поділлі, Полтавщині, у греків Маріупольщини, у Середній Азії та на Кавказі. Висловлює припущення, що килими могли потрапити до околичної шляхти в часи Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, та й пізніше внаслідок чумакування. Завершується стаття програмою вивчення килимарства з 22 пунктів. Дослідження доповнене 26 ілюстраціями. На них переважно зображені килими та запаски з різними орнаментами, а також жіноче вбрання тощо. Кожне фото супроводжується інформацією про місце знаходження килима, матеріал і техніку його виготовлення, орнамент, розмір, кольорову гаму, за можливості час його виготовлення тощо. На жаль не зазначено авторів світлин.

Отже, небезпідставно К. Червяк вважає маркером околичної шляхти килимарство, яке поширилося в цих селах завдяки економічному чиннику і бажанню віддалитися від навколишнього селянства.

Науковий доробок К. Червяка містить багато народних термінів для повного розкриття теми, які автор або бере у лапки, або подає курсивом: *мужики* – селяни, *покої* – світлиця, *покліт* – степка, господарська споруда, *овшула* – стовп, *пул* – ліжка, нари для спання, *манькети* – обшивка зі зборами на жіночій сорочці, *карунки* – мереживо, *фальбони* – оборки на спідниці, *майшестер* – оксамит, *застіжка* – стрічка, *маршалки* – вершники на похороні, *дно* – центральне поле килима, *зуби* – дірки на місцях сполучення різнокольорових ниток килима тощо.

Не уникає дослідник і політичних моментів у розкритті теми. Хоч він активно підтримує радянську владу, але в своїх дослідження подає свідчення респондентів, які демонструють її прорахунки: «Заможні господарства підупадають (великий продподаток), незаможні теж не можуть піднятися (п'янство, торгівля дьогтем, що забірає час і енергію господарів, гра в карти), середняцькі-ж господарства зміцнюються і спостерегається їх зріст (сприяє тут й дьогтярство, що в середняків має позитивне значення, бо зароблені гроші середняки вкладують в своє господарство)» [37, с. 10]; «В деяких хатах килимів немає і одна каленська баба ставить це у звязок з горожанською війною, коли “всі большевики з Каленського на килимах виїхали”» [37, с. 14]; «Немає рощоту держати овечок: заплаати налог... Краще продати їх і купити готових. Попробую замість овечок завести гусей. Треба якось міркувати та хитрувати» [36, с. 43].

У своїх дослідженнях К. Червяк повсякчас наголошує на їх незавершеності, з надією продовжити у майбутньому і вдосконалити: «Особисто я не задоволений тим фактичним матеріалом, який мною зібран під час перебування на Коростеньщині: він не повний, щодо опису окремих випадків похоронів і не перевірений на місцях. Необхідно побільше зібрати матеріалу про похорон парубків і дівчат на Коростеньщині (й на Україні взагалі) й головне, в'яснити географічне його розповсюдження» [39, ф. 1–4, од. зб. 249, арк. 8]; «Мій начерк килимарства на Коростенщині є перша спроба, що за її допомогою маємо на меті ознайомити читача з цим килимарством та хочемо дати вказівки щодо вивчення та збирання зразків народньої килимарської творчости» [36, с. 40]; «Згодом ми, або будь хто інший з робітників музею, спроможеться повно й всебічно висвітлити життя й побут шляхти й селянства. Для цієї майбутньої монографії конче потрібно зібрати докладні відомості про співжиття або боротьбу нового зі старим чи старого з новим побутом, що так часто-густо спостерігаємо в сучасному житті населення СРСР» [37, с. 17].

На дослідження К. Червяка «Шляхта околиць на Коростенщині» протягом 1928 р. було надруковано три рецензії [25, 33, 38], що свідчить про безумовний інтерес у наукових колах до заявленої молодим вченим теми.

Рецензія вченого-літературознавця, академіка Української Академії Наук Володимира Перетца [25] виглядає досить формалізованою. Рецензент звертає увагу на виписану К. Червяком історію «шляхти», характеристику хати, одягу, занять нащадків околицьної шляхти (чумацтво, килимарство), акцентує, що авторське завдання «накреслити історію занепаду цієї, колись міцної, класи боярської, на підставі здобутків дослідження матеріальної культури – здається мені сливе цілком новиною в нашій науковій етнографічній літературі» [25, с. 228].

Дещо інші акценти зроблені у рецензії етнографки, фольклористки Людмили Шевченко [38]. Вона коротко подає основні здобутки молодого дослідника, звертає увагу на прорахунки та недопрацювання. Зокрема, «К. Червяк не оповів про способи пересування чумаків: чи їздили поодиночі, чи валками, якими валками, якими возами, волами, чи кіньми?» [38, с. 202]; «Не згадує ані про будівельний матеріал, ані про назви осібних частин хати, які напевно мають своє історичне і наукове значіння. Важливо було б подати процес будування не лише хати, а й інших холодних будівель, про яких немає згадки у розвідці. Також, крім одної згадки про килимарство, нічого не сказано про оздобу хатніх частин: сволока, дверей, одвірків, віконниць і про форми їх. Не сказано нічого і про прикраси хат:

рушники, вибійки, перетинки на іконах і столах»; «шкода, що не має згадки про чоловічу [одежу. – О. В.] (крім шапки пояса і чобіт)» [38, с. 203]. Звернуто увагу на невдало використані терміни «лавки для спання», «комахи (насекомых)», «очаг» [38, с. 203]. Висловлює жаль, що розвідка, «не вважаючи на багатство цікавого змісту, має характер уривковий і не дає нічого цільного, викінченого» [38, с. 203].

У рецензії історика, публіциста, літературного критика, співробітника Українського інституту марксизму-ленінізму й викладача Комуністичного університету ім. Артема й Інституту журналістики у Харкові Володимира Сухино-Хоменка [33] розставлені зовсім інші акценти у дослідженні К. Червяка. Рецензент ставить під сумнів розгляд шляхти, як «окремої соціальної групи» [33, с. 258], обґрунтовує необ'єктивність автора через його фокусування лише на одному селі Ходаки, якому варто було б застосувати «метод порівняння «шляхетських» сіл з селянськими» [33, с. 258], змішування становості та класовості. Проте головні зауваження рецензента зосереджені у політичній площині, ставиться під сумнів достовірність фактів через «некритичне повторювання явно тенденційного матеріалу секретаря Ходаківської сільради» [33, с. 259], зачіпає його, що «всі більшовики з Каленського на килимах виїхали» [33, с. 259] тощо. Зауважено вживання К. Червяком «чужоземних слів» *Sturm Drang*, апотропеїчне, *Vita nova* [33, с. 259]. Висловлюється рекомендації авторові «виправив ті огріхи, що помічаємо в попередній праці, бо тільки в такому разі праця матиме добрі й цінні наукові наслідки» [33, с. 259]. Завершується рецензія побажанням, «щоб у краєзнавстві стара народницька методологія роботи відійшла геть на бік і щоб її заступила єдино-вірна – марксистська» [33, с. 259].

Цілком ймовірно, що така розгромна рецензія могла призвести до подальшого арешту К. Червяка, але не врятувала від репресій В. Сухино-Хоменка.

Довгий час науковий доробок К. Червяка про народну культуру околичної шляхти Коростенщини не використовувався етнологами. Лише у період незалежності України ця тема почала з'являтися у дослідження вітчизняних етнологів [3–11, 20–24], які у свої статті залучали факти, виявлені К. Червяком. Вийшла друком узагальнююча праця М. Беха про особливості побуту та обрядової культури шляхетського села Беги, яка також містить порівняльні матеріали з доробку К. Червяка [2]. Проте поза увагою дослідника залишилися інші аспекти народної культури. Зокрема, І. Несен на початку ХХІ ст. здійснила дослідження про особливості весільної обрядовості околичної шляхти [21].

Таким чином, науковий доробок Корнія Червяка містить різні аспекти матеріальної та духовної культури околичної шляхти: житло, одяг, поховальну обрядовість, частково заняття населення. Унаслідок пересічно-кращого економічного, а в минулому соціально-політичного становища їй вдалося збагатити свій побут певними рисами для дистанціювання від навколишнього селянства. Певною мірою можна стверджувати, що такі риси культури шляхти були маркерами їх соціальної ідентичності. Зокрема при спорудженні житла звертається увага на розміри та планування будинку, наповнення його нестационарними меблями, прикрашання килимами. У жіночому одязі використовуються покупні тканини (перкаль, ситець, адамашка), відсутня вишивка на рукавах сорочок, натомість багато оздоблюються подолки, спідниці декоруються оборками (фальбонами), мереживом (карунками). Шляхта намагалася також зберегти свою кастову замкнутість, уникаючи шлюбів із селянством. Під час похорону важливу роль у шляхти відіграє килим (застеляють під домовину, накривають коней) та вершники, які супроводжують процесію. У наукових студіях ученого-етнолога органічно проявилася його життєва позиція, будучи щирим прихильником радянської влади, він цілком об'єктивно не приховував її недоліки та прорахунки. Попри фрагментарність деяких досліджень К. Червяка, вони на сьогодні складають цінну джерельну базу, сприяють об'єктивному висвітленню різних аспектів народної культури околичної шляхти Коростенщини. Наші польові матеріали 2023–2024 рр. на Коростенщині демонструють

збереження особливостей матеріальної та духовної культури шляхти, а відповідно і перспективності подальших досліджень.

Конфлікт інтересів

Автор заявляє, що конфлікту інтересів щодо публікації цього рукопису немає. Крім того, він повністю дотримується етичних норм, у тому числі неприпустимості плагіату, фальсифікації даних і подвійної публікації.

Список використаної літератури

1. Антонович В. Содержание актов об околичной шляхте. Архив Юго-Западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов. Киев: Типография Е. Федорова, 1867. Ч. 4. Акты о происхождении шляхетских родов в Юго-Западной России. Т. I. С. 1-62.
2. Бех М. В. Традиції і трансформації в етнокультурі та побуті села Бехи на Житомирщині кінця XIX – першої половини XX століття. Київ: Наукова думка, 2018. 142 с.
3. Васянович О. Дружок коровай несе, намнеткою тресе (Жіночий одяг шляхти околиць села Мелені). *Берегиня*. 2004. № 1. С. 67-76.
4. Васянович А. Проявления социальной идентичности в традиционной одежде украинской мелкой шляхты в XIX – первой половине XX в. *Tradycja ir dabartis. Tradition & Contemporarity*. Klaipėda, 2016. № 11. С. 155-169.
5. Васянович О. Вбрання околичної шляхти Житомирщини, як етносоціальний маркер. *Дні науки історичного факультету*: Матеріали IV Міжнародної конференції молодих учених, присвяченої 20-річчю Незалежності України. Київ, 2011. Вип. IV. Ч. 5. С. 34-36.
6. Васянович О. Деякі особливості вбрання околичної шляхти Житомирщини другої половини XIX – початку XX ст. *Народний костюм як виразник національної ідентичності*. Київ, 2008. С. 140-145.
7. Васянович О. Знакові функції килимів околичної шляхти Житомирщини. *Народна творчість та етнографія*. 2011. № 6. С. 53-57.
8. Васянович О. Килимарство околичної шляхти Житомирщини: перспективи дослідження та відродження. *Ремесла та промисли Поліської зони. Проблеми дослідження і популяризації*. Матеріали всеукраїнської наукової конференції (Малин, 21 серпня 2019 р.). Малин, 2019. С. 18-26.
9. Васянович О. Меленівська хата. *Волинь-Житомирщина*. 2000. № 4. С. 90-103.
10. Васянович О. Прояви соціальної ідентичності околичної шляхти Житомирщини: огляд традиційної матеріальної та духовної культури. *Шляхетство Полісся України. Старовинні роди Овруцької шляхти*. Матеріали науково-практичної конференції. Київ, 2018. С. 53-61.
11. Васянович О. Традиційне житло української дрібної шляхти у другій половині XIX – першій половині XX ст. (галицько-поліські паралелі). *Народна культура України: традиції і сучасність*: Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 40-річчю заснування Національного музею народної архітектури та побуту України, Київ, 8–10 жовтня 2009 р. Київ, 2010. С. 197-202.
12. Вербицкий Н. Материалы для истории и этнографии. Описание Овручского уезда и его достопримечательностей. VII. За-Ушская шляхта. *Волинские губернские ведомости*. 1854. № 13. С. 55-57.
13. Козубовський Ф. Коростенська округа. *Краєзнавство*. 1927. № 3. С. 26-27.
14. Кравченко В. Зібрання творів та матеріали з архівної спадщини. Київ: Видавництво ІМФЕ, 2025. Т. 3. Кн. 1. 680 с.
15. Кравченко В. Зібрання творів та матеріали з архівної спадщини. Київ: Видавництво ІМФЕ, 2025. Т. 3. Кн. 2. 504 с.
16. Кравченко В. Зібрання творів та матеріали з архівної спадщини. Київ: ІМФЕ, 2009. Т. 2. 640 с.
17. Кравченко В. Зібрання творів. Київ: ІМФЕ, 2007. Т. 1. 254 с.
18. Лутай М. Ректори, викладачі, студенти Житомирського педагогічного інституту – жертви сталінського тоталітарного режиму. URL: https://eprints.zu.edu.ua/4878/1/Lytai_2.pdf (Дата звернення: 06.02.2026).
19. Маслова Н. І. Видатні вчені України та їх роль у розбудові Житомирського краєзнавчого музею. *Музейна справа на Житомирщині: історія, досвід, проблеми*: Науковий збірник «Велика Волинь». Житомир: Косенко М. Г., 2005. Т. 33. С. 3-13.
20. Несен І. Околична шляхта на теренах північно-східної Житомирщини: особливості історичного розвитку та етнографічного життя. *Наукові записки з української історії*. Переяслав-Хмельницький, 2008. Вип. 21. С. 84-97.
21. Несен І. Околична шляхта Центрального Полісся: особливості весільного ритуалу. *Народна творчість та етнографія*. 2004. № 6. С. 91-97.
22. Несен І. Поховальні та поминальні обряди в середовищі «околичної» шляхти Північно-Східної Житомирщини (кінець XIX – початок XX століття). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2009. Вип. 44. С. 241-264.

23. Несен І. Традиційний жіночий костюм Житомирського Полісся середини ХІХ – початку ХХ століть: проблеми вивчення та виставкового відтворення. *Народний костюм як виразник національної ідентичності*. Київ, 2008. С. 239-247.
24. Орел Л. Килимарство на Коростенщині. *Земля, обпалена Чорнобилем (за матеріалами польових експедицій)*. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2009. С. 100-107.
25. Перетц В. К. Г. Червяк «Шляхта околиць на Коростенщині» Коростень 1928, 20 стор. *Етнографічний вісник*. 1928. Кн. 7. С. 227-228.
26. Полянський Д. Церковно-приходська летопись на Вольни. *Вольнские епархиальные ведомости. Часть неофициальная*. 1884. № 1–2. С. 1-26.
27. Полянський Д. Церковно-приходська летопись на Вольни. *Вольнские епархиальные ведомости. Часть неофициальная*. 1884. № 3. С. 77-92.
28. Потаповский А. Отличительные черты жителей Овручского уезда. Зеленин Д. *Описание рукописей Ученого архива Императорского Русского Географического Общества*. Петроград: Типография А. В. Орлова, 1914. Вып. 1. С. 317-321.
29. Прокопчук В. С. «Шляхта на Коростенщині» та її автор Корній Черв'як. *Краєзнавство рідного краю: історія та сьогодні*. Науковий збірник «Велика Волинь». Бердичів: ФОП Мельник М. В., 2022. Вип. 63. С. 116-125.
30. Прокопчук В. С. К. Г. Черв'як – краєзнавець-музейник, учений. *Житомирщина крізь призму століть*. Житомир: Журфонд, 1997. С. 140-142.
31. Прокопчук В. С. Трагічна доля волинянина К. Г. Черв'яка – ученого, краєзнавця. *Житомирщина на зламі тисячоліть*. Науковий збірник «Велика Волинь». Житомир: М.А.К., 2000. Т. 21. С. 348-349.
32. Прокопчук В. С. Фундатори і члени УКК. *Під егідою Українського комітету краєзнавства*. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2004. С. 275-300.
33. Сухино-Хоменко В. Корній Червяк «Шляхта околиць на Коростенщині». *Прапор марксизму*. 1928. № 4. С. 257-259.
34. Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Вольнской епархии. Почаев, 1888. Т. 1. Уезды Житомирский, Новоград-Вольнский и Овручский. 440 с.
35. Черв'як Корній Григорович. *Реквізовані історією. Харківська область*. Київ, Харків: Оригінал, 2008. Кн. 1. Ч. 2. С. 574.
36. Червяк К. Килимарство на Коростенщині. *Краєзнавство*. 1929. № 3–10. С. 13-44.
37. Червяк К. Шляхта околиць на Коростенщині. Коростень, 1928. 20 с.
38. Шевченко Л. К. Червяк. Шляхта околиць на Коростенщині. 1928. *Первісне громадянство та його пережитки на Україні*. 1928. Вип. 2–3. С. 202-203.
39. Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України.

O. O. VASIANOVYCH, PhD (History), Deputy Director for Research

e-mail: guru_v@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9360-6447>

State Scientific Center for Protection of Cultural Heritage from Technological Disasters,
56, Peremogy Ave., 03057, Kyiv, Ukraine

SCIENTIFIC WORK OF KORNII CERVYAK ON THE FOLK CULTURE OF THE PETTY GENTRY OF THE KOROSTEN REGION

Purpose of the study. To summarize the research on the folk culture of the petty gentry by Kornii Chervyak, a little-known ethnologist who was repressed in 1933. To trace the influence of the scientist's scientific achievements on further ethnological research during the period of Ukraine's independence.

Research methodology. The scientific research principles of historicism, systematicity, and objectivity were used. Descriptive, comparative-historical, and historical-critical methods were applied.

Scientific novelty. For the first time, a comprehensive analysis has been conducted on the scientific output of K. Chervyak regarding the material and spiritual culture of the petty gentry of the Korosten region, alongside its evaluation by contemporary reviewers. The source database includes printed and archival materials.

Conclusions. The scientific achievements of Kornii Chervyak covers various aspects of the material and spiritual culture of the petty gentry: housing, clothing, funeral rites, and partially the

occupations of the population. Due to a superior economic and, formerly, socio-political standing, the gentry succeeded in enriching its lifestyle with certain features intended to distance itself from the surrounding peasantry. Specifically, in domestic architecture, emphasis was placed on the dimensions and layout of the house, the use of non-stationary furniture, and the decoration of interiors with carpets. Women's clothing shifted toward the use of store-bought fabrics; notably, sleeve embroidery was absent, while hemlines were richly adorned and skirts decorated with ruffles and lace. The gentry also sought to maintain caste-like exclusivity by avoiding intermarriage with peasants. The scholar-ethnologist's life position was organically manifested in his academic studies; being a sincere supporter of the Soviet regime, he quite objectively did not conceal its shortcomings and miscalculations. Despite the fragmentary nature of some of K. Chervyak's studies, today they constitute a valuable source base and contribute to an objective coverage of various aspects of the folk culture of the petty gentry of the Korosten region.

Keywords: *Kornii Chervyak, petty gentry, material culture, spiritual culture, Korosten region.*

Conflict of interest

The author declares that there is no conflict of interest regarding the publication of this manuscript. In addition, the author fully complies with ethical standards, including the inadmissibility of plagiarism, data falsification, and duplicate publication.

References

1. Antonovich V. (1867). Contents of acts concerning the district gentry. Archives of Southwestern Russia, published by the temporary commission for the analysis of ancient acts. Kiev: Printing house E. Fedorova. Part 4. Acts on the origin of noble families in South-Western Russia. Vol. I. P. 1-62. (in Russian)
2. Bekh M. V. (2018). Traditions and transformations in the ethnoculture and everyday life of the village of Bekhy in the Zhytomyr region of the late 19th - first half of the 20th century. Kyiv: Scientific opinion. 142 p. (in Ukrainian)
3. Vasianovych O. (2004). Druzhko korovai nese, namnietkoiu trese (Women's clothing of the nobility of the surrounding village of Meleni). *Berehynia*. No. 1. P. 67-76. (in Ukrainian)
4. Vasianovych A. (2016). Manifestations of social identity in traditional clothing of the Ukrainian petty gentry in the 19th – first half of the 20th century. *Tradicija ir dabartis. Tradition & Contemporarity*. Klaipėda. No. 11. P. 155-169. (in Russian)
5. Vasianovych O. (2011). Clothing of the peripheral nobility of the Zhytomyr region as an ethno-social marker. *Science Days of the Faculty of History: Materials of the IV International Conference of Young Scientists, dedicated to the 20th Anniversary of Independence of Ukraine*. Kyiv. Issue IV. Part 5. P. 34-36. (in Ukrainian)
6. Vasianovych O. (2008). Some features of the attire of the peripheral nobility of the Zhytomyr region in the second half of the 19th – early 20th centuries. *Folk costume as an expression of national identity*. Kyiv. P. 140-145. (in Ukrainian)
7. Vasianovych O. (2011). Symbolic functions of carpets of the surrounding nobility of Zhytomyr region. *Folk Art and Ethnography*. No. 6. P. 53-57. (in Ukrainian)
8. Vasianovych O. (2019). Carpet weaving of the peripheral nobility of Zhytomyr region: prospects for research and revival. *Crafts and crafts of the Polesie zone. Problems of research and popularization*. Materials of the All-Ukrainian Scientific Conference (Malyn, August 21, 2019). Malyn. P. 18-26. (in Ukrainian)
9. Vasianovych O. (2000). Melenivska hut. *Volyn-Zhytomyrshchyna*. No. 4. P. 90-103. (in Ukrainian)
10. Vasianovych O. (2018). Manifestations of social identity of the peripheral nobility of Zhytomyr region: a review of traditional material and spiritual culture. *The nobility of Polissya, Ukraine. Ancient families of the Ovruch nobility*. Materials of the scientific and practical conference. Kyiv. P. 53-61. (in Ukrainian)
11. Vasianovych O. (2010) Traditional housing of Ukrainian petty nobility in the second half of the 19th – first half of the 20th century (Galician-Polish parallels). *Folk culture of Ukraine: traditions and modernity: Proceedings of the International Scientific Conference dedicated to the 40th anniversary of the founding of the National Museum of Folk Architecture and Life of Ukraine*, Kyiv, October 8–10, 2009. Kyiv. P. 197-202. (in Ukrainian)

12. Verbickij N. (1854). Materials for history and ethnography. Description of the Ovruch district and its attractions. VII. The Trans-Ush gentry. *Volyn provincial gazette*. No. 13. P. 55-57. (in Russian)
13. Kozubovskiy F. (1927). Korosten District. *Local history*. No. 3. P. 26-27. (in Ukrainian)
14. Kravchenko V. (2025). Collection of works and materials from archival heritage. Kyiv: Publishing house IAHFSE. Vol. 3. Book 1. 680 p. (in Ukrainian)
15. Kravchenko V. (2025). Collection of works and materials from archival heritage. Kyiv: Publishing house IAHFSE. Vol. 3. Book 2. 504 p. (in Ukrainian)
16. Kravchenko V. (2009). Collection of works and materials from archival heritage. Kyiv: IAHFSE. Vol. 2. 640 p. (in Ukrainian)
17. Kravchenko V. (2007). Collection of works. Kyiv: IAHFSE. Vol. 1. 254 p. (in Ukrainian)
18. Lutai M. Rectors, teachers, students of the Zhytomyr Pedagogical Institute – victims of Stalin's totalitarian regime. URL: https://eprints.zu.edu.ua/4878/1/Lytai_2.pdf (Date accessed: 06.02.2026). (in Ukrainian)
19. Maslova N. I. (2005). Outstanding scientists of Ukraine and their role in the development of the Zhytomyr Museum of Local Lore. *Museum work in the Zhytomyr region: history, experience, problems*: Scientific collection "Great Volhynia". Zhytomyr: Kosenko M. H. Vol. 33. P. 3-13. (in Ukrainian)
20. Nesen I. (2008). The surrounding nobility in the northeastern Zhytomyr region: features of historical development and ethnographic life. *Scientific notes on Ukrainian history*. Pereiaslav-Khmelnyskyi. Issue 21. P. 84-97. (in Ukrainian)
21. Nesen I. (2004). The gentry of Central Polissya: features of the wedding ritual. *Folk Art and Ethnography*. No. 6. P. 91-97. (in Ukrainian)
22. Nesen I. (2009). Funeral and memorial rites among the "peripheral" nobility of the North-Eastern Zhytomyr region (late 19th - early 20th century). *Bulletin of Lviv University. Historical Series*. Lviv. Issue 44. P. 241-264. (in Ukrainian)
23. Nesen I. (2008). Traditional women's costume of Zhytomyr Polissya of the mid-19th - early 20th centuries: problems of study and exhibition reproduction. *Folk costume as an expression of national identity*. Kyiv. P. 239-247. (in Ukrainian)
24. Orel L. (2009). Carpet weaving in the Korosten region. *Land scorched by Chernobyl (based on materials from field expeditions)*. Kyiv: Olena Teliga Publishing House. P. 100-107. (in Ukrainian)
25. Peretts V. (1928). K. H. Cherviak "The surrounding nobility in the Korosten region" Korosten 1928, 20 pages. *Ethnographic Bulletin*. No. 7. P. 227-228. (in Ukrainian)
26. Poljanskij D. (1884). Church parish chronicle in Volyn. *Volyn Diocesan Gazette. Unofficial Part*. No. 1–2. P. 1-26. (in Russian)
27. Poljanskij D. (1884). Church parish chronicle in Volyn. *Volyn Diocesan Gazette. Unofficial Part*. No. 3. P. 77-92. (in Russian)
28. Potapovskij A. (1914). Distinctive features of the inhabitants of Ovruch district. Zelenin D. *Description of the manuscripts of the Scientific Archives of the Imperial Russian Geographical Society*. Petrograd: Printing house A. V. Orlova. Issue 1. P. 317-321. (in Russian)
29. Prokopchuk V. S. (2022). "The Nobility of the Korosten Region" and its author Korniy Chervyak. *Local history of the native land: history and present*: Scientific collection "Great Volhynia". Berdychiv: FOP Melnyk M. V. Issue 63. P. 116-125. (in Ukrainian)
30. Prokopchuk V. S. (1997). K. G. Chervyak is a local historian, museum curator, and scientist. *Zhytomyr region through the prism of centuries*. Zhytomyr: Jourfond. P. 140-142. (in Ukrainian)
31. Prokopchuk V. S. (2000). The tragic fate of K. G. Chervyak, a Volyn native and a scholar and local historian. *Zhytomyr region at the turn of the millennium*: Scientific collection "Great Volhynia". Zhytomyr: M.A.K. Vol. 21. P. 348-349. (in Ukrainian)
32. Prokopchuk V. S. (2004). Founders and members of the UCLH. *Under the auspices of the Ukrainian Committee of Local History*. Kam'ianets-Podilskyi: Alphabet-NOVA. P. 275-300. (in Ukrainian)
33. Sukhyno-Khomenko V. (1928). Kornii Cherviak «The surrounding nobility in the Korosten region». *Flag of Marxism*. No. 4. P. 257-259. (in Ukrainian)
34. Teodorovich N. I. (1888). Historical and statistical description of churches and parishes of the Volyn diocese. Pochaev. Vol. 1. Counties of Zhitomir, Novograd-Volynsky and Ovruch. 440 p. (in Russian)
35. Cherv'iak Kornii Hryhorovych. (2008). *Rehabilitated by history. Kharkiv region*. Kyiv, Kharkiv: Oryginal. Book 1. Part 2. P. 574. (in Ukrainian)
36. Cherviak K. (1929). Carpet weaving in the Korosten region. *Local history*. No. 3–10. P. 13-44. (in Ukrainian)

37. Cherviak K. (1928). The surrounding nobility in the Korosten region. Korosten. 20 p. (in Ukrainian)
38. Shevchenko L. (1928). K. Cherviak. The surrounding nobility in the Korosten region. 1928. *Primitive citizenship and its remnants in Ukraine*. Issue 2–3. P. 202-203. (in Ukrainian)
39. Archival Scientific Funds of Manuscripts and Audio-Recordings of the M. Rylsky Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the NAS of Ukraine. (in Ukrainian).

Текст надійшов до редакції 26.02.2026 / The text was received by the editors 26.02.2026

Текст затверджено до друку 08.04.2026 / The text is recommended for printing 08.04.2026

Текст опубліковано 30.05.2026 / The text was published on 30.05.2026